

Sverker Oredsson *Antisemitism av skilda slag*

Henry Huttenbach ”*Gammalt vin i nya läglar*”

Göran Larsson *Jossel Rakovers samtal med Gud*

Mikael Enoksson, Eva Falck och Lilian Ohlsson
Röster om SKMA:s utbildningar

Antisemitism av skilda slag

Antisemitismen kommer från olika håll. I ett tidigare nyhetsbrev har Jesper Svartvik skrivit om kristendomens arv i detta avseende. Den kristna antijudiska traditionen har varit en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för 1900-talets judeförföljelser.

Särskilt tydlig är kopplingen mellan högerextremism och antisemitism. I och med att nationalsocialisterna särskilt betonade ”rasen” och framhävde den germanska eller den nordiska rasen som den främsta, så exkluderade de andra från gemenskapen. Det räckte inte att judar uteslöts från den germanska gemenskapen. De skulle fysiskt förintas.

Länge har mindre uppmärksamhet givits åt kopplingen mellan politisk vänster och antisemitism. Här har arbetena av Lars M Andersson och Henrik Bachner varit viktiga. Den förstnämnde har studerat hur judar förlöjligades i svensk så kallad skämtpress under 1900-talets tre första decennier. Denna press som huvudsakligen var av vänsterkaraktär framställde judar som kapitalister och kapitalister som judar. Judar ansträngde sig för att komma in i svensk gemenskap, men de skulle ändå alltid misslyckas. Henrik Bachner har som bekant studerat hur judehatet återkommit efter andra världskriget och han har kunnat påvisa hur man i svensk vänstertradition använt sig av gamla judeschabloner.

Denna tradition är gammal. Här finns August Strindberg. Här finns den i Lund närmast mytologiserade Bengt Lidforss, och här är *Arbetets* redaktör Arthur Engberg. Dock skall sägas att Arthur Engberg som fick tillfälle att bli konfronterad med nazismen, mycket kraftfullt tog avstånd från judeförföljelser.

Antisemitism kan emellertid komma från ytterligare ett håll, från islam. Det är välkänt, men länge har det hävdats att det är en antisemitism som inte har med Sverige att göra. Detta är dock en farlig felsyn.

I den muslimska världen finns en antisemitism med grund i Koranen. Judar anklagas för att ha motarbetat Mohammed. Det har sagts om judarnas situation inom islam, att den aldrig var så dålig som när den var som sämst inom kristenheten men aldrig så bra som när den var som bäst. Till denna långa tradition kom från och med 1800-talet europeiskt inflytande av dåligt slag. Rykten om judiska ritualmord spreds inom Mellanöstern. Den uppdiktade konspirationen om hur judar siktar mot världsherravälde, *Sions vises protokoll* med en grund i Tsarrysslands hemliga polis, har fortfarande livskraft inom den arabiska världen. I Egypten sändes detta år inför ramadan en TV-serie med *Sions vises protokoll* som bas.

I Europa är det särskilt Frankrike, där muslimsk antisemitism har uppmärksamats. Under april månad 2002 inträffade hundratals antisemitiska incidenter i landet. Bland annat brändes synagogor ned. I många fall utfördes attackerna av unga män med rötter i Nordafrika och Mellanöstern.

Hur ser det då ut i Sverige? Det vet vi ganska lite om. Men lärare har vittnat om att elever med muslimsk eller arabisk bakgrund kan vägra att vilja lära sig något om judendomen. Det kan också bli hätska diskussioner i historieundervisningen om Förintelsen. En del vägrar att lyssna på vittnesmål av överlevande från Förintelsen. Vid flera tillfällen under senare år har svenskar med arabisk och/eller muslimsk bakgrund hotat och trakasserat judar och judiska institutioner. Även via internet sprids i Sverige muslimsk och arabisk antisemitisk propaganda.

Svenska Kommittén mot Antisemitism har beslutat författa en rapport om den arabiska och islamiska antisemitismen och dess avtryck i Sverige. Arbetet utföres av lundahistorikern Mikael Tossavainen. De exempel som anförts ovan har tagits från den kommande rapporten, som kommer att publiceras under året.

En diskussion om arabisk och islamisk antisemitism får inte leda till felaktiga generaliseringar om araber och muslimer eller om islam som religion. Islamofobi skall bekämpas, men vi menar inom Svenska Kommittén mot Antisemitism att lika väl som man måste granska judefientlighet från andra källor, måste den arabiska och muslimska antisemitismen både analyseras och motarbetas.

Sverker Oredsson

KALENDARIUM våren 2003

27 april

Sverker Oredsson talade vid minnesstunden över Warszawa-gettots uppror i Stora synagogan i Stockholm. Minnesstunden arrangerades av Föreningen Polska judar och Föreningen Förintelsens Överlevande.

5 - 10 maj

reseseminarium till Polen och Berlin för Levande historias utställningsgrupp "Projekt Gränser". Resan omfattade följande platser i Polen: Warszawa, Treblinka, Lukow, Lublin, Majdanek och Gora Kalwaria. Avslutningsvis besökte gruppen Berlin, för att träffa utställningspedagoger och se utställningarna i Judiska museet och Wannsee-villan.

16 - 17 maj

förberedande seminarium inför lärarresa till Lettland, Litauen och Vitryssland i juni 2003. Medverkande föreläsare: Ingvar Lundin, författare till boken "Baltikums judar - fördrivna, förföljda, förintade", författaren och konstnären Dmitri Plax och läraren Åke Ramsten.

19 maj

Henrik Bachner föreläste om "Antisemitismen och Mellanösterndebatten" på Utrikespolitiska Institutet i Stockholm.

9 - 20 juni

reseseminarium för lärare till Lettland, Litauen och Vitryssland. Gruppen reser till Riga, Jekapils och Daugapils i Lettland, Kaunas och Vilnius i Litauen, samt Minsk, Grodno och Vitebsk i Vitryssland. I samtliga länder studeras den judiska historien och Förintelsen, men även möten med företrädare för de judiska församlingarna är inplanerade.

Artiklar i Nyhetsbrevet representerar inte nödvändigtvis SKMA:s åsikter.

Gammalt vin i nya läglar

Den framväxande paneuropeiska antisemitismen: En utmaning för den Europeiska Unionen

Av professor Henry H Huttenbach

Som en introduktion

Jag skall öppna mitt föredrag med en anekdot. Man säger ofta att fiktionen ligger närmare sanningen. Följande händelse kan bekräfta detta.

Det berättas att år 3003, hittar man en diskett daterad 2003 i ruinerna efter Europa. Med stor svårighet lyckas forskare vid universitetet dechifrera följande text, som har titeln "Quo Vadis?" "Ad Europam!"

Salutatio, medresenär!
Var hälsad, främling!

Varthän bär det av?
Tillbaka hem, till Europa. Et tu?
Jag också, till Europa.
Liksom så många andra som inte hör hemma där.

Säg mig, min gode herre, var ligger detta Europa.
Europa, min herre, det ligger i Europa.
Och vem, om jag får fråga, bor där?
Européerna.
Och hur är dom?
Europeiska, till skillnad från er.

Och är ni en europé, o medresenär?
Det är jag! Det är jag verkligen. Men, det är inte ni, min främling.
Så säger man mig, men jag vet inte varför.
Ni är jude, min herre.

När krematorierna i Auschwitz hade kallnat och de första journalfilmerna från Bergen-Belsen visades för allmänheten några dagar efter andra världskrigets slut, var den allmänna

uppfattningen att antisemitismen inte kunde överleva, att den var permanent begravd i Europas ruiner. Det verkade omöjligt att föreställa sig att judehat åter skulle tolereras, än mindre att det skulle utövas och stödjas. Välmenande optimister intalade sig att den civiliserade världen, nämligen Europa, härnäst skulle avvisa varje form av judehat; ingen civiliserad person, trodde man, skulle kunna uttala sig antisemitiskt utan att få stå till svars för detta. När man ser tillbaka, ser man hur naiva de var. Antisemitismen tog inte ens en kort paus. Inte ens i skuggan av "Den slutliga lösningen" begravdes judehatet; det låg trotsigt kvar för alla att se, till en början främst i östra Europa.

I Polen, där nazisterna dödade tre miljoner polska judar, blev den spillra av judiska överlevande som kom tillbaka till städer och byar för att söka efter anhöriga, brutalt avvisade, och i flera fall dödade, utan att någon straffades. Bypräster gjorde gemensam sak med de katolska församlingarna och drev de sista resterna av den polska judenheten från Polen. I Västeuropa gjorde samtidigt det brittiska imperiet sitt yttersta för att förhindra bildandet av en judisk stat, trots att det var i full färd med att dra sig tillbaka från mandatet Palestina. Man fängslade tusentals sionistiska aktivister (många av dem överlevande) och internerade judiska nationalister i läger i Uganda och på Cypern. Det fria Frankrike tog hand om "den judiska frågan" på sitt sätt, genom att fullständigt ignorera Vichy-perioden i södra Frankrike och dess entusiastiska kriminella samarbete med nazisterna, och dess accepterande av påbud och deportationsplaner. Tusentals antisemitiska anhängare av Vichy-regimen drog omkring i det fria Frankrike och deklarerade sin patriotism. Vatikanstaten, å sin sida, utfärdade hundratals, om inte tusentals diplomatiska *laissez-passer* till kända nazistiska förbrytare och hjälpte dem att finna säkra tillflyktsorter i Sydamerika, där de assisterade i bildandet av autokratiska, antisemitiska regimer. Samtidigt nekade de schweiziska bankerna överlevande judar och släktingar till offren tillgång till bankkonton. Generellt sett fick efter 1945, då den nya post-Holocaust eran inleddes, de få judiska överlevande ett svalt mottagande av de europeiska nationerna, både i öst och väst. Inte heller Sverige undkom: en av de främsta i den intellektuella eliten, Sven Hedin, hade varit en stor anhängare av Hitler och hans rasistiska regim. Efter kriget blev Hedin aldrig öppet kritiserad, trots att han fram till sin död fortsatte hylla Hitler. Än idag finns personer som tycker att Hedin skall komma ihåg utan att man tar upp hans politiska åsikter, bland dem chefen för Sven Hedins stiftelse. För att få tillgång till det tidigare öppna arkivet fordras nu speciellt tillstånd.

Det mest flagranta exemplet var emellertid Sovjetunionen under Stalin. Kriget var knappast över förrän han satte igång en hel rad av anti-judiska kampanjer. Den första kampanjen, som leddes av Stalins säkerhetschef, Lavrenti Beria, var ämnad att ta död på jiddishspråkiga artister och intellektuella och utplåna spåren av jiddishkulturen i det sovjetiska samhället. Därefter beordrade Stalin, att flera judiska läkare skulle avrättas som en del av den så kallade "doktorskonspirationen", där han påstod att det fanns en judisk "kosmopolitisk" sammansvärjning att mörda honom. Slutligen satte Stalin igång en serie rättegångar mot judar som anklagades för "sionistiska sympatier och konspirationer". Dessa rättegångar, som hölls i en anti-israelisk och antisemitisk anda, spreds till de sovjetiska satellitstaterna i Östeuropa, med början i Tjeckoslovakien, där den välkända Slanskyprocessen inleddes.

Kort sagt, efterkrigstidens Europa var tämligen ogästvänligt och ofta farligt för judarna, något som illustreras av att judiska överlevande hölls inspärrade liksom kriminella i de olika flyktinglägren. Efter 1945 var säkerheten inte mycket bättre för de judiska invånarna i Europa än den hade varit mellan de två världskrigen. Den förintande antisemitismen må ha blivit stoppad, men alla andra former av anti-judiska fördomar fanns kvar oförändrade. Med få undantag var Europa en plats judar ville undvika, speciellt Sovjetunionen och de sovjetiska satellitstaterna.

I oktober 1956, vid den ungerska revolten, fanns bland de många flyende ett stort antal judiska flyktingar som antingen tog sig till Israel eller till USA, men ej valde att stanna i något

uropeiskt land. 1968 när den polska regeringen körde ut så gott som alla kvarvarande judar, åkte de allra flesta direkt till Israel eller USA och inte till Västeuropa. Då runt en miljon judar drevs ut ur arabländerna under 50- och 60-talen, fann en överväldigande majoritet en fristad i Israel; ett undantag var de franskinfluerade judarna från Algeriet. En tredjedel av dessa slog sig ner i Frankrike, resten valde Israel eller de fransktalande delarna av Quebec i Canada. Ett undantag från denna trend, var en handfull israeler som under 50- och 60-talet ironiskt nog valde att starta upp olika affärsverksamheter i Frankfurt; de kände sig säkra så länge Västtyskland mer eller mindre var under amerikansk ockupation. Israelerna var dock inte välkomna, och många

miljoner ur statskassan användes för att skydda dem från nynazister och kriminella "skinheads".

Att med tanke på detta tala om ett efterkrigs-Europa fritt från antijudiska stämningar är oerhört missvisande. Tvärtom tog sig antisemitismen ungefär samma uttryck efter 1945 som före 1939, med allt från antijudiska fördomar, ekonomiskt och politiskt förtryck, till rena våldshandlingar, ibland så kallat "moderat" våld, ibland dödligt. I varje land tog sig judeofobin olika uttryck, precis som före kriget, dock med en ny viktig skillnad, anti-israelism. Uppkomsten av denna anti-israelism är det mest synliga exemplet på en ny dimension i judehatet. Denna kom inte bara till uttryck i Europa (inklusive Sovjetunionen) utan också på ett våldsamt sätt hos islamiska regimer, där hatet förmedlas av både sekulära intellektuella och av religiösa ledare.

Denna nya antisemitism innebär ett problem: hur kan man skilja mellan legitim kritik av Israel och naken antisemitism? Enklast uttryckt kan man säga att anti-israelism är antisemitism när den förnekar staten Israels rätt att existera som en judisk stat; när den stödjer en politik som hotar staten Israels existens; när den tar formen av en karikatyr som demoniserar Israel, som förenklat Detta fenomen har yttrat sig på olika sätt. 1975, när en majoritet av Förenta Nationernas medlemsländer enögt förklarade att sionism var lika med rasism. Absurditeten i denna omröstning finner sin motsvarighet endast i den rent ondskefulla förvrängning av verkligheten som ligger i anklagelsen. Absurditeten i denna omröstning kan endast jämföras med den ytterst illvilliga förvrängningen av verkligheten. Och knappt hade denna skymf hävts - genom en ny FN-omröstning 15 år senare - förrän den följdes av en ny attack i Sydafrika, när en FN-sponsrad konferens om rasism år 2001 närmast kidnappades genom ett försök att stämpla Israel som en rasistisk stat. Det misslyckades enbart på grund av amerikanska påtryckningar; men försöken att avlegitimera Israel fortsätter i allra högsta grad, och inte enbart på grund av att ett konsortium av muslimska stater och deras europeiska bundsförvanter, de flesta på vänsterkanten, tar varje tillfälle i akt att svärta ner Israel och underminera dess moraliska rätt att existera som en nation bland andra.

Denna ideologiserade kampanj började på allvar 1968, kort efter att Israel överlevt sexdagarskriget 1967, som slutade med ett förkrossande nederlag för tre arabiska grannländer. Som en följd av den militära katastrofen sammankallade Egyptens president Nasser prominenta arabiska religiösa ledare till en islamisk konferens i Kairo. Deras uppgift var att på teologisk grund formulera en doktrin mot staten Israels legitimitet. Deras slutsatser publicerades på arabiska och franska. Denna text har varit en av de viktigaste källorna alltsedan dess. Under år 2000 hölls en liknande konferens i Bagdad, ungefär samtidigt som FN konferensen i Sydafrika, denna gång med prominenta religiösa ledare från hela den muslimska världen. I själva verket var Bagdad-deklarationen liktydig med en kollektiv *fatwa*, som legaliserar dödandet av varje jude (inte bara israel) och varje amerikan på grund av stödet för Israel. Det var en krigsförklaring mot Israel, alla judar och deras allierade. Vi skall se hur

detta ger eko i Europa. Men låt oss först gå tillbaka till ett Europa i snabb förändring, från en samling oberoende, inbördes fientliga, stater utarmade av krig, till ett alltmer enat Europa under Europeiska Unionens tak.

Bildandet av Europeiska Unionen skapar en ny arena, en ny kontext för framtida antisemitiska tendenser. För närvarande, är Europeiska Unionen en byråkratisk konstruktion med tusentals regler och bestämmelser och en egen valuta, (ännu inte införd av alla medlemsstater.) EU är fortfarande i en uppbyggnadsfas, men snart kommer avgörande beslut att fattas som kommer att ha betydelse för pro- och/eller antisemitiska attityder och policyval. Det handlar dels om ett nationellt förhållningssätt och dels om en internationell kontext.

Det första handlar om identitet, nämligen, ”Vad innebär det att vara europé?” och det andra om ”Vem är europé?”. Debatten kommer att bli lång och bitter. I några avseenden är EU *tabula rasa*, ett oskrivet blad, som ger en historisk möjlighet att skapa en upplyst europeisk identitet. I ett annat avseende är bladet inte alls oskrivet; 2000 år av traditioner konkurrerar om att bestämma *vem* som är europé och *vad* Europa egentligen är. Tusentals intellektuella och politiker har ett svar, många av dem motsägelsefulla. Det spektrum av möjligheter som finns i EU:s kulturella kontext och kulturella klimat omfattar en rad visioner och traditioner, både positiva (inkluderande) - vem är europé? - och negativa (exkluderande) - vem är inte europé? Vem får vara med i gemenskapen och vem står utanför, detta blir nyckelfrågor. Frågor som inte bara är söndrande, utan också kan splittra den Europeiska Unionen. Ledande röster ger kontroversiella svar, bland dem Giscard d’Estaing och påven Johannes Paulus.

Den förre franske presidenten, Giscard d’Estaing, som för närvarande leder den EU-kommission som skall förbereda en konstitution, gav ett entydigt svar på den pressande frågan om Turkiets ansökan om medlemskap i EU. Utan att tveka sa d’Estaing att Turkiet inte kvalificerade sig till EU, inte för att landet inte nådde upp till den standard EU:s byråkrati kräver, utan för att landet till sin natur inte är ”europeiskt”, ett kodord som i detta sammanhang betyder ”muslimskt”. I själva verket, tycker han (och miljoner andra ”européer”), att muslimer aldrig varit européer och därför aldrig kan bli européer, och antagligen att en gång icke-europé alltid icke-europé. Han lät det vara osagt hur och enligt vilka kriterier man bestämmer vem som är en riktig bona fide europé. Argumenterade d’Estaing på rasliga, kulturella eller religiösa grunder, i sitt försök att få fram en europeisk enhetlighet? Han såg det som en given sak att det inte fanns något utrymme för Turkiet i Europa.

I motsats till detta formulerade påven Johannes Paulus II sin idé om Europa i positiva termer när han talade inför det italienska parlamentet, han förklarade nämligen: Europa är kristet, inte katolskt, utan kristet, om det var protestantiskt eller ej sa han inte. Med detta uttalande exkluderade han naturligtvis automatiskt Turkiet, och därmed alla icke-kristna stater, antagligen också Albanien. Påven Johannes Paulus sa inte om han ansåg att de muslimska minoriteterna i Restjugoslavien, i Bosnien och Makedonien, är européer eller ej. Om de är det, hur resonerar man? Och om inte, hur skall man se på dem då? Är de välkomna eller skall de befinna sig i utkanten?

Och hur skall vi se på andra icke-kristna i Europa? Till exempel flera miljoner Roma, inte överraskande den snabbast växande minoriteten i alla EU-länder? Och den judiska befolkningen? Om detta sa påven inget. Skulle judarna utgöra ett undantag? Giscard d’Estaing sa inget om detta. Inte påven heller. Är judarna européer? Det var de ej i Hitlers Europa. De accepterades inte som polacker då den nazistiska ockupationen upphörde och innan den kommunistiska regimen kom till makten.

Den ökade främlingsfientligheten i ett Europa som konfronteras med möjligheten av en stor invandring kommer att försämra attityderna till judar: skall de vara fullvärdiga medborgare

eller skall de vara en tolererad minoritet? Infödda eller tolererade främlingar? Europa har sedan en tid tillbaka försökt hitta vägar att stänga sina lättgenomträngliga gränser för icke-européer. Kommer EU:s arkitekter uppmuntra en större judisk befolkning med tanke på de negativa attityder som anti-israeliska stämningar föder?

Då EU formulerar sin utrikespolitik, måste den också formulera en regional politik, som även tar upp den kroniska konflikten mellan israeler och palestinier. Det är inte förvånande att denna konflikt ägnas mycket utrymme i europeiska media, också i de svenska. Engagemanget i Israel-Palestinafrågan är större än frågans strategiska betydelse för EU. Stämningarna har skiftat radikalt sedan 1967, då man såg på Israel med sympati, och då man beskrev Israel som en kämpande demokrati, likt David som utkämpade ett slag mot en Goliat-liknande fiende, till en allt större motvilja en generation senare. Nu utpekas Israel i media som boven i dramat.

En nyligen genomförd opinionsundersökning i Tyskland visade att 52 % tyckte att ”judar exploaterar minnet av Förintelsen.” Enligt den tyska veckotidningen, *Der Spiegel*, likställer mer än 25 % av den vuxna tyska befolkningen Israels politik med den nazistiska politiken. Man har undantagit dem som endast delvis håller med om denna uppfattning. Jämför man med de andra länderna i EU, liknar de tyska åsikterna de som finns i befolkningen i stort. Det betyder att tiotals miljoner européer är beredda att jämföra den israeliska politiken mot palestinerna med nazismen, att beteckna den som en rasistisk och folkmordsinriktad politik. Enligt den logiken blir då palestinerna Mellanösterns judar, de framställs som offer för sina israeliska (judisk-nazistiska) härskare. Om och om igen används utan urskiljning termen folkmord för att karakterisera israeliska våldshandlingar. På samma sätt kallas palestinska flyktingläger getton, med allt vad detta ord implicerar.

Denna polariserande retorik gör avlegitimeringen av Israel allt lättare och stärker palestinernas ställning i den moraliska ekvationen. Demoniseringen av Israel underlättar delvis Tysklands försök att frigöra sig från den envisa skuggan av Förintelsen, något man sökt göra under många år. ”Nu får det vara nog” sade vissa redan under förbundskansler Kolhs regeringstid på 80- och 90-talet. ”Israel är inte bättre än vi”, säger andra. I Italien, fann den högt aktade liberala tidningen *La Stampa* det passande att publicera en politisk karikatyr med Jesusbarnet, omringat av israeliska stridsvagnar, bedjande ”Säg inte att de har kommit för att döda mig igen”. I Storbritannien skrev en brittisk konservativ författare i *The Evening Standard* att han kommit till slutsatsen att Israel inte längre hade rätt att existera. Samtidigt ökar den militanta muslimska aktiviteten, speciellt i England (pakistanier), Frankrike (algerier och marockaner) och i Tyskland (turkar och kurder). De håller bränsle på sociala oroshärdar. Gemensamt för dem alla är ett hat mot Israel och alla som stöder den ”sionistiska enheten”.

Det verkar som om det överallt i det samtida Europa finns gott om antijudiska strömningar, till och med där det inte finns några judar. Titta på det polska fenomenet sedan 1968, en antisemitism utan judar. Kommer dessa inslag av lokala, regionala, nationella och institutionella antijudiska tendenser att vara enstaka uttryck inom EU eller kommer de att smälta samman och förenas i en paneuropeisk version av antisemitism? Sammansmältningen av de olika antidemokratiska högerrörelserna börjar bli synlig. Franska ultranationalister, österrikiska, italienska och ryska, till och med norska ultranationalister, kommunicerar regelbundet och möts då och då. De ser sin framtid inom EU som ett gemensamt projekt, mera som européer och mindre som före detta nationalister. För dem är målet att skapa en snäv europeisk identitet. Inom den europeiska högern finns en identifierbar antisemitisk strömning, som är både traditionell och samtida. Dessa högerkrafter påverkas mindre av den israelisk-palestinska konflikten än av tanken på ett Europa *endast* för ”européer”, ett Europa där den judiska närvaron är minimal. I deras ögon är judarna inte en del av den europeiska befolkningen, hur assimilerade (europeiserade) de än må vara. Enligt dessa ethno-européer är judarna i allt väsentligt främlingar, precis som andra oönskade immigranter. Judar, liksom andra icke-européer, invandrare från icke-kristna länder, är i bästa fall EU:s tillfälliga gäster,

och saknar de etniska förutsättningarna att bli goda européer. För dessa ethno-européer är man europé genom födseln, det betyder att man ärver sin europeiska identitet, vilket i sig är förtäckt antisemitism.

Låt mig återvända till den fråga som ställdes för en stund sedan: Vad är judeofobi? Och varför inte beteckna allt misstänkliggörande av judar som antisemitism? Därför att termen har blivit en kliché! Den är som ett eko från tider som flytt, men speglar inte framtiden och nya negativa attityder mot judar, som till exempel irrationella anti-israeliska åsikter. Judeofobi är en mer passande term och förklarar tydligare vad som händer och har hänt. Betoningen ligger här på en överdriven rädsla för allt som har att göra med judar.

En fobi innebär bland annat, en inbillad rädsla för ett fantasifenomen som betecknas jude, ett icke-specifikt begrepp. Vidare antyder ordet fobi en djupt rotad och av inre orsaker framkallad känsla, något som säger mycket lite om judar men desto mer om den person som skräms av den mentala konstruktion han kallar jude. En fobi är en typ av fixering, en besatthet över vilken man har liten kontroll. Den utgör därför på en kollektiv nivå ett socialt sjukdomsmönster, ett slags psykologiskt sjukdomstillstånd, där människor är totalt absorberade av något som inte har en utanförliggande förklaring. Därav nödvändigheten att karikera och skapa syndabockar.

Fobin leder till en krigsförklaring mot "juden". Fienden återfinns överallt, är allsmäktig och allestädes närvarande, mäktig och allvetande. Psykologiskt kan man inte undkomma denne samvetslöse fiende. Därför har vi till exempel en universell förekomst av den demoniserade bilden av juden bland kristna; eller bilden av den världsomspännande sionistiska konspirationen; eller den Hitlerska mardrömmen, i vilken man samtidigt såg juden i president Franklin Delano Roosevelt (kapitalisten) och i den stalinistiska kommunismen (marxismen). Idag tillskriver ryska populister judarna skulden för den nu misslyckade revolutionen från 1917. Samtidigt skyller man revolutionens framgång, skapandet av Sovjetunionen och den ryska kulturens död på judarna. Östeuropéer anser att judiska kommunister är anledningen till att de förlorade sin frihet efter 1945. För att denna fobiska mentalitet skall fungera måste "juden" lura bakom varje hörn; han är ärkefienden; lämplig att ta fram vid varje tillfälle; anledningen till allt det onda, förklaringen och orsaken. Därav rädslan, den förlamande paniken, varifrån det inte finns någon lättnad, inte ens efter ett folkmord.

Om någon känner sig manad att avskrivna mina åsikter som ett klassiskt exempel på fobi - av överdriven rädsla utan yttre bekräftelse - låt mig då föra er framåt på den väg som vår resenär och främling tog i början av denna presentation, denna gång är det dock inte en fiktiv historia utan den verkliga väg som leder till Europa. Det är en väg kantad av den samtida resenärens förhoppningar och fruktan, en väg som leder fram till *hans* Europa.

Under de senaste månaderna har demonstranter i Frankrike burit plakat med orden "Död åt judarna!" Polisen ingrep inte och regeringen var ganska tyst under flera veckor. Vad kan vi dra för slutsatser av denna retorik? Vilka är dessa personer som offentligt kräver "Död åt judarna!?" Vilseledda oskyldiga eller kriminella antisemiter? Ekon från Baghdads *fatwa*? Och hur skall vi se på ett samhälle som passivt tillåter detta? Är det inte våra dagars "åskådare"?

Nyligen jämförde en portugisisk Nobelpristagare förhållandena för palestinierna under israeliskt styre med "Auschwitz". Är denne framstående man seriös, en dumbom eller en skamlös judeofob? Hans skändliga påstående föranledde inga protester från hans kollegor. Uttalar han en "europeisk" åsikt?

Och vad skall vi anse om Vatikanens press, som nyligen associerade israelisk "aggression" med "utrotning"? Vad är det för pilgrim man möter på vägen mot den Europeiska Unionen? Är det att se som ett mildt utslag av odiplomatiskt, prästerligt beteende? Eller bör man analysera uttalandet som en del i en bredare kampanj för att misskreditera

staten Israel och förpassa den utanför legitimitetens gränser? Är detta uttalande att förstå som en vatikansk överdrift eller en uppenbar lögn? Och kommer detta övertramp från påven själv?

Och sedan har vi poeten från Oxforduniversitetet som anser att judiska bosättare "bör skjutas". Är detta ett utslag av poetisk frihet eller ett exempel på akademisk uppblåsthet? Behöver man inte stå till svars för denna typ av verbalt bestickande uppförande? Eller ser vi det som harmlöst orerande av en typiskt excentrisk engelsk akademiker? Tom Paulin, så heter poeten, stoppade inte här. Man kan anse att en sådan episod är ett felsteg, en obetänksamhet, ett *faux pas*, eller till och med ett *lapsus linguae*. Men, om uttalandet upprepas vid ett annat tillfälle? Och vad om liknande åsikter uttrycks offentligt? I detta fall, uttryckte Paulin sin vrede i en intervju i den kända egyptiska tidningen *Al-Ahram* förra året i april. Paulin talade då om Israel som "en historisk obscenitet". Om bosättarna uttryckte han, "det räcker inte med att skjuta dem till döds". Han betraktar dem som "nazister" och "rasister" för vilka han "inte känner något annat än hat...". Detta är uttalanden av en poet vid Oxford-universitetet, vars judeofoba tankar skyddas av "åsiktsfriheten och den akademiska friheten", principer som inte skapades för att skydda hatpropaganda. För närvarande är han hedersgäst vid Harvard-universitetet och gästprofessor vid Columbia-universitetet.

Vi har ett annat, liknande exempel: när Imre Kertesz, en ungersk författare, fick Nobelpriset i litteratur fann olika grupper bland de växande högerkrafterna i Ungern det för gott att oombedda kommentera detta. Via e-post till Svenska Akademien klagade de bittert och hoppades att akademien nästa gång de delade ut priset skulle ge det till en *riktig* ungrare. Med detta menade man *inte en jude*. Andra anklagade akademien för att ha fallit offer för "den internationella judiska konspirationen som vill förstöra ungersk kultur". Plus ça change, plus c'est la même chose!

Är dessa utbrott undantag eller är de ett omen på att något håller på att hända, tecken på en framväxande paneuropeisk judeofobi inom den Europeiska Unionens gränser? När nu Polen går med i klubben stängs inte Radio Maria av. Varje dag sänder denna ökända radiostation ut en fruktansvärd blandning av böner och anti-judiska predikningar. Varken den polska regeringen, Vatikanen eller allmänheten har begärt att denna station skall upphöra med sin hatpropaganda som man sprider i kristenhetens namn, inte ens EU-byråkraterna i Bryssel har begärt detta. På andra sidan Polens östra gräns mot Ryssland, finns flera motsvarigheter till Radio Maria. En av de mer bestickande är den nationalistiska publikationen, *Zavtra* (Imorgon). Den redigeras av Alexander Prokhanov, en välkänd och mycket läst antisemit. Hans utfall mot judar når en mycket stor publik.

Denna mycket korta genomgång av judefientliga attityder spänner över ett brett socialt nät. De dyker upp överallt. Man kan inte längre bekvämt avvisa dem som tillhörande de så kallade politiska knäppskalleflyglarna. Det är inte bara skinnskallar som talar! Det är uttalanden som står mycket närmare den politiska mittfåran. De uttrycks i alla möjliga sociala, ekonomiska och politiska sammanhang. För ett år sedan, fann en hög fransk diplomat det passande att tala om judar och Israel i de mest vulgära, nedsättande termer. Han har fortfarande inte bett om ursäkt. Och än idag baktalar man de som kräver hans avgång! Det senaste exemplet på denna form av judehat uttalades av Gretta Duisenberg, hustrun till Europeiska Centralbankens Wim Duisenberg. Den 10 januari, jämförde hon den israeliska ockupationen med Nazitysklands ockupation av Nederländerna. Hon talade som ordförande för en holländsk pro-palestinsk grupp. Efter ett besök i de ockuperade områdena gjorde hon följande uttalande: "Med undantag av Förintelsen, är den israeliska ockupationen av Palestina värre än den nazistiska ockupationen av Nederländerna". Kunde hon inte ha funnit någon annan liknelse än den minst lämpliga och mest upprörande? Vägen till Europa är kantad av olika former av

antisemitism, gamla som nya. Det är en farlig häxblandning, som möter svagt motstånd.

Enligt det mycket respekterade *International Center for the Study of Antisemitism* i Jerusalem

blir dessa incidenter fler och fler. De smutsar den kulturella atmosfären i den framväxande europeiska gemenskapen, denna marknadsplats för idéer och åsikter, sublimes såväl som sataniska.

Rädslan för massinvandring - kvoterad eller olaglig - och för stora mängder asylsökande håller i ökande takt på att förvandla det Europa som nu bildas till Fortet Europa. Innanför citadellets väggar lever de välkomna och utanför murarna finns de ovälkomna, liksom "européerna" och de metaforiska "judarna". Dessa "judar" kan vara albaner, nordafrikaner, romer, eller till och med ryssar, och naturligtvis verkliga judar. Både euroentusiaster och euroskeptiker bör vara uppmärksamma, liksom euronationalister och euronegativister, alla är delvis färgade av denna form av judeofobi vars röster hörs på den europeiska marknadsplatsen. Kommer opinionen inom EU - som formats i denna sociala gemenskap - att vara vänligt inställd till de vågor av asylsökande som söker skydd undan våld utanför Europa? Hur generös kommer euroopinionen att vara mot de mindre lyckligt lottade utanför Festung Europas skyddsmurar? Hur kommer det framtida Europa värna om rätten till asyl och mänskliga rättigheter i allmänhet? Minns här de många som stängde sina dörrar när Hitlers judar försökte rädda sig undan döden.

Som avslutande sammanfattning, tillåt mig att återge några exempel på hatiska uttalanden som dykt upp i olika sammanhang. Det första är från ett tal som den konservativa, brittiske partimedlemmen Ted Tookey, höll: "dessa orena, smutsiga Xs borde återvinnas och kastas i sjön ...". Den andra uppfattningen framfördes av borgmästaren i Dartford, England: "... de borde knuffas ut över Dovers vita klippor". Det tredje uttalandet kommer från Wilhelm Schmidt, medlem av det nynazistiska DVU, i ett tal i Bremerhaven förklarade han med hänvisning till tredje rikets koncentrations-läger: "Vilken otur att inte fler av dem blev dödade!" Och från en opinionsmätning i Ukraina: "44,9 % föredrar att denna nationalitet inte bor i den ukrainska republiken". Dessa uttalanden gjordes inte om judar; de handlade om romer, zigenarna i Europa. Detta är en begynnande kris inom det EU vi nu ser formas.

Jag skall avsluta med att återvända till den litterära formen. Det är åter år 3003 och i de sandiga lämningarna av Europa har arkeologer funnit ett fragment av en skrift som de med svårighet dechiffrerat. Den korta texten har rubriken: "I begynnelsen" och lyder som följer: "I begynnelsen skapade Gud Europa, och sade 'Frambringa Europa!' Och det skedde så." "Och Europa betraktade sig själv och förkunnade 'jag är god!' "Men Gud tittade förskräckt på vad Han hade skapat. Han såg vad som höll på att hända. Och Gud sade 'Europa är inte gott'. Och Gud sände Europa ut i oändligheten".

Översättning: Lena Jersenius, SKMA

Texten utgör en kortad version av en föreläsning professor Henry Huttenbach höll vid ett seminarium i Stockholm - den 21 januari 2003. Seminariet arrangerades av SKMA och Programmet för studier kring Förntelsen och folkmord, Uppsala universitet. SKMA tackar professor Huttenbach för tillåtelsen att publicera denna text.

Zvi Kolitz: Jossel Rakovers samtal med Gud

"I en av ruinerna i Warszawas ghetto, mitt bland högar av förkolnad sten och rester av människoben, hittades följande testamente, skrivet av en jude vid namn Jossel Rakover under ghettots sista timmar och gömt i en liten butelj..."

Hur kan Gud tillåta? Hur kan man tro på Gud så mycket ont som det finns i världen? Vi har

väl all hört de frågorna. Och de enkla svaren har vi väl också hört, kanske i synnerhet de som drabbats av sorg och lidande. - Det är bäst som sker. Gud vet vad han gör. Allt har en mening. Etc.

Inte finns det mycket av den ”trösten” i *Jossel Rakovers samtal med Gud*. Jossel Rakover är en from jude som går tillrädda med Gud timmarna innan han dör i Warszawa-ghettot efter att ha förlorat allt som en människa kan förlora här på jorden.

Det är svårt att finna en text som kraftigare brottas med ondskans och lidandets problem än denna. Någon enkel lösning på ondskans och lidandets problem får man inte. Inte heller hur det går ihop att tro på Gud i en värld som ser ut som den gör.

När Jossel Rakovers till sist likväl bekänner sin tro, sker också det under protest: ”Du har gjort allt för att jag skall mista tron på Dig och förtvivla. Men jag kommer att dö som jag har levat, i bergfast tro på Dig.”

Oavsett vilken livssyn man har, är denna lilla bok en verklig utmaning. Även om texten är fullkomligt unik, speglar den utan tvekan något typiskt i judisk Gudstro. Den leder tankarna till Jakobs/Israels trotsiga kamp med Gud i nattens mörker. Som sådan ger den alltså ett viktigt bidrag till förståelsen för judendomen och det judiska folkets kamp både med sin Gud och med en fiendlig värld. Den levandegör antisemitismens brutala ansikte och Förintelsens bottenlösa ondska i en judes fruktansvärda upplevelser.

Det som gör denna bok särskilt gripande är att den är så personlig. De fasansfulla bilderna från de befriade dödslägren efter krigets slut är förvisso viktiga, liksom all annan dokumentation av världshistoriens största organiserade folkmord. Men i kampen mot antisemitismen behöver vi också hjälp att personligt och konkret identifiera oss med dess offer. Precis den hjälpen ger denna bok, precis som Jossel Rakover skriver: “Skulle någon hitta pappren någon gång och läsa dem, skall han kanske förstå hur en jude känner sig. En levande förståelse som går på djupet skapas framför allt i mötet mellan människor. Därför är det personliga mötet med en jude - även i litteraturens form - så viktigt. Därför är *Jossel Rakovers samtal med Gud* en viktig bok.

Göran Larsson, tidigare direktor vid Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem

Beställ boken ”Jossel Rakovers samtal med Gud”

Boken *Jossel Rakovers samtal med Gud* har givits ut av Göran Larssons jubileumsfond. Den utkom i mars 2003 (ISBN 91-631-3458-6, 120 sidor) och kan beställas mot fraktkostnad genom Josef Lindqvist, Furuhällsvägen 5, 435 44 Mölnlycke.

I boken återges texten både på originalspråket jiddish, i transkription och i översättning till svenska. Texterna på jiddish, tyska och engelska är översatta av Margareta Brogren.

I boken finns också en berättelse om hur den tyske författaren och journalisten Paul Badde lyckades spåra upp Zvi Kolitz och intervjuja honom om tillkomsten av texten och hans märkliga liv.

SKMA tackar Göran Larsson och Jubileumsfonden för gratis exemplar till de ca 350 lärare och andra utbildare som ingår i kommitténs nätverk.

Röster om SKMA:s utbildningar

Sedan 1995 har kommittén erbjudit utbildningar, seminarier och studieresor som syftat till att ge ökade kunskaper om Förintelsen och de idéer och historiska processer som banade väg för den katastrofen samt nutida former av antisemitism, rasism och högerextremism.

Dessa utbildningar har samlat deltagare från hela landet och från olika yrkesgrupper. En nyckelgrupp har dock varit, och fortsätter vara, lärare på grund- och gymnasieskolan. I våra lärarutbildningar har även pedagogiska metoder att arbeta med dessa frågor utgjort ett viktigt moment. Fram tills nu har mer än 1 000 lärare genomgått någon av våra kurser.

Vi har bett tre deltagare, Eva Falck, Mikael Enoksson och Lilian Ohlsson, att reflektera över vad SKMA:s utbildningar betytt för dem.

”En lärare påverkar evigheten, han vet aldrig var hans inflytande tar slut” Henry Adams

Jag var en av de ytterst privilegierade deltagarna i den ettåriga utbildning som SKMA, Svenska Kommittén mot Antisemitism, genomförde år 2000. En utbildning som fortsatte ytterligare en tid för att deltagarna vägrade att sluta. Jag har haft anledning att reflektera mycket över vad den har betytt för mig och således också för de människor som kommer i kontakt med mig, både på ett personligt och professionellt plan.

När jag tänker tillbaka på alla utbildningar, kurser och seminarier jag har gått under mitt liv så kan jag inte räkna dem alla, och jag har inte heller alltid kunnat se tydliga effekter i min utveckling. Men en utbildning som jag aldrig kommer att kunna vare sig glömma eller förringa är SKMA:s ettårsutbildning om Förintelsen.

Vad vill man åstadkomma med en sådan utbildningssatsning?

Inte bara agitation i ögonblicket, ett ställningstagande bland alla andra, en intellektuell resa i tiden, utan något mer: genom ett upplevelse-baserat lärande, en både intellektuell och känslomässig process, uppnås ett förändrat beteende eller åtminstone tydligare (Kolb's lärcykel).

Med det som utgångspunkt vill jag påstå att ettårsutbildningen för mig har skapat en djupare förståelse för sammanhang i tiden, en kunskapsutveckling som har lett till ett om inte direkt förändrat, så ändå ett tydligare beteende hos mig.

All utbildning är en process. Den process som vi deltog i var inte enkel. Den var delvis mycket smärtsam både på ett intellektuellt och känslomässigt plan. Den gav mig en sorg att bära som jag sannolikt kommer att få bära med mig resten av mitt liv. Men den gav mig också en djup glädje i vetskapen om hur stor människan kan vara när hon är som bäst. Men framför allt har jag fått en ny bedömningskala som inte låter sig förhandlas bort. Jag står inte bredvid

och tittar på när människor blir utsatta eller kränkta.

Jag arbetar idag i en skola i Norrköping som rektor. Norrköping är en stad där nynazismen växer bland ungdomar. I skolan talar vi mycket om varför unga människor söker sig till organisationer av det slaget. Vi talar också om vikten av ett starkt civilt samhälle med starka medborgare. Genom dessa samtal finns det inte någon elev i skolan som inte har klart för sig, att på den här skolan tillåts ingen, vare sig lärare eller elev att begå någon form av övergrepp, fysiskt eller psykiskt. Jag har genom SKMA:s utbildning fått en vidgad och fördjupad grund för mitt agerande. Jag har ingripit med stor tydlighet när situationer har krävt att någon säger nej. Jag har lett diskussioner med eleverna på högstadiet om konsekvenssammanhang när någon startar en mobbningskampanj eller slänger förnedrande ord efter varandra. Det är min kunskap om Förintelsen, som gör mig trovärdig. Jag vänder inte bort blicken och hänger mig åt bekvämlighetens triumf, för genom utbildningen vet jag vad det kan leda till.

Om man skulle göra en "effektutvärdering" bland alla de trettio deltagarna, nu tre år efteråt, så är jag säker på att man hos varje person skulle kunna visa upp tydliga effekter av utbildningen, både på ett personligt och professionellt plan.

Jag skulle önska alla människor som arbetar som rektorer, biträdande rektorer eller i andra befattningar som innebär att man sätter normer för en verksamhet med barn och ungdomar, gavs möjlighet att genomgå denna utbildning. Den kan bli just det redskap som blir vägledande för förhållningssättet mellan människor, som för fram de viktigaste frågorna vi har att hantera

Min slutsats är, att om man på allvar vill påverka samhällsstrukturer och kulturer finns det ingen genväg, ingen annan väg än att genom den pedagogiska process som ett upplevelsebaserat lärande är, påverka människors beteende och handlingar. Det gäller både det offentliga och det civila samhället. SKMA, som är en politiskt och religiöst obunden organisation, måste ta det till en av sina viktigaste uppgifter.

Eva Falck, rektor vid Larssons skola, Norrköping

En morgon i Belzec

Det har under natten regnat och dimman hänger fortfarande i luften. Gruppen av kursdeltagare, samtliga lärare, säger inte så mycket utan följer vår guide in i skogspartiet. Vi närmar oss förintelselägrat Belzec. Vi passerar stridsvagnsdiket, överskottade massgravar och står slutligen framför några betongrester. Plötsligt kommer insikten att de vita småstenarna, som finns runt omkring oss i gruset, inte är småsten, utan benfragment från människor. Här och var ligger större benbitar, som regnet blottlagt.

Jag tänker fortfarande, åtta månader efter hemkomsten, ofta på denna hemska morgon. Minst 600~000 människor mördades på denna plats, ett antal hundra meter från byn Belzec. Idag finns knappt några synliga spår av detta på platsen förutom de små benfragmenten. Det gamla monumentet är bortschaktat, inga stängsel eller gångstigar finns, en kryptisk rostig skylt visar

att platsen har något att göra med Holocaust. Ett stenkast från platsen pågår det vanliga bylivet. För den som betraktar Förintelsen som en europeisk angelägenhet blir detta snabbt rätt bekymmersamt. Betyder det stora antalet offer och platsen ingenting?

Resan genom östra Polen tar oss vidare genom småstäder och byar och Förintelsens omfattning blir mycket konkret. SS-förbandens och polisbataljonernas framfart åskådliggörs i vanskötta begravningsplatser, raserade synagogor och massgravar. På i stort sett varje plats har 1 000-tals människor antingen förts bort till dödslägren eller avrättats i ett skogsparti utanför bebyggelsen. Utanför en raserad synagoga i den lilla staden Rymanow, kommer en gammal man spontant fram till oss och vill berätta vad som hände med hans judiska grannar för 50 år sedan. De flesta hamnade på ett deportationståg till Belzec och de övriga sköts utanför staden.

Som lärare måste man sedan förhålla sig på något sätt till allt detta. Hur ska jag kunna förklara det ”oförklarbara”? Är de människor som blev förövre eller medlöpare särskilt mycket annorlunda än oss själva? Man vill gärna tro att människor av idag ska handla rättrådigt i en krissituation, men jag är inte längre så säker på detta. Men poängen är att försöka förklara och förstå. Jag tror att bra undervisning om allt detta hemiska måste baseras på autentiska berättelser, historiska dokument och samtal. Nerven och engagemanget ökar då den personliga erfarenheten kompletterar faktaframställningar. Med en väl genomtänkt undervisning förstår elever ganska raskt att det förutom Förintelsen också handlar om dem själva och därmed även om deras egen framtid. Snart finns det heller inga överlevande kvar som berättar. Vi måste finna andra vägar för att bevara minnet.

Svenska Kommittén Mot Antisemitism har under många år arrangerat resor till Polen, Israel och på senare år till Baltikum i syfte att få tillstånd ”autentiska upplevelser” från minnesplatser och möten med överlevande, forskare och pedagoger. Målgruppen har främst varit lärare. Jag har haft förmånen att få delta på flera av dessa välorganiserade utbildningsresor och vill därför understryka nyttan och genomslaget av denna typ av studieresor. Resorna förbereds alltid genom ett seminarium, där deltagarna får tillfälle att träffa varandra inför resan, och lyssna på framstående utbildare och forskare. Efter hemkomst följer ett nytt seminarium, där erfarenheter och pedagogiska idéer diskuteras.

Jag har också deltagit i några av de seminarier av endagskaraktär som kommittén organiserat. Även dessa har hållit mycket hög klass, med ledande forskare från Sverige och omvärlden. Bra fortbildning är viktig och nödvändig för lärare som ska försöka ge sig i kast med intolerans och främlingsfientlighet och jag hoppas därför att kommittén ska fortsätta sitt viktiga arbete och att fler lärare kan ges möjlighet att delta i resorna och utbildningarna.

Mikael Enoksson, SO-lärare, Lillåns skola i Örebro

Forshaga en kommun för alla

Hösten 2002 togs ett politiskt initiativ till att starta ett intensifierat arbete för att motverka den ökande sociala oron i Forshaga kommun. I begreppet social oro finns skadegörelse, alkohol, droganvändning och intolerans. Om problemen är större eller mindre än i andra kommuner vet vi inte, men nivån är oacceptabel.

Jag fick från kommunstyrelsens ordförande frågan om att starta detta arbete och tackade ja. Att jag gjorde så beror på att jag sedan 13 år arbetar med resor till Polen och koncentrations- och förintelslägren. Huvudman för detta arbete är Brottsförebyggande centrum i Värmland. Vi gör fyra resor varje år med elever, lärare, politiker, fackligt aktiva, poliser och åklagare, för

att nämna några grupper. Syftet med resorna är att utifrån kunskap om och mötet med Förintelsen, arbeta med värdegrundsfrågor. De diskussioner vi för före, under och efter resan rör moral, demokrati, etik och mänskliga rättigheter. Vi diskuterar om att ta ansvar för de val Du har i en demokrati, såväl rättigheter som skyldigheter. Som offer under Förintelsen hade Du inget val, men som förövare och åskådare gjorde Du valet att delta eller att avstå från att agera. Vi får ofta samtal från människor som rest med oss för fem - tio år sedan och som fortfarande aktivt arbetar med föreläsningar och information om Förintelsen.

När man som jag, arbetat lång tid med dessa frågor krävs, för att man skall bibehålla entusiasm och göra ett gott arbete, att få möjlighet till kompetensutveckling. Jag fick den förmånen då jag deltog i SKMA:s ettårsutbildning, som betytt mycket för mig i mitt arbete - att få lyssna till kompetenta föreläsare, få möjlighet att diskutera med andra som på olika sätt arbetar med Förintelsen.

Efter att ha gått utbildningen arbetar jag på ett annat sätt med våra resor; Jag kan berätta om judiskt liv i de polska byarna före kriget, berätta om andra getton och koncentrations- och förintelseläger än de vi besöker, referera till överlevande och ögonvittnen, använda litteratur och filmer på ett sätt som inte var möjligt för mig innan jag gick utbildningen. Jag har dessutom möjlighet att kontakta de andra kursdeltagarna och Lena Jersenius på SKMA för att få tips och diskutera. Ovärderligt!

Även i projektet *Forshaga en kommun för alla* arbetar vi med Förintelsen som värdegrund. Utifrån det vi möter i undervisning och under resan till Polen arbetar vi med olika frågor, som att ta ansvar för sina handlingar, vad är en separation, vad betyder syskon och föräldrar. Eleverna får en ökad kunskap och tvingas utifrån denna kunskap att konfronteras med sina egna attityder och värderingar.

En grupp lärare, skolledare, socialsekreterare, fältassistenter och fritidsledare deltog nyligen i en utbildning och en resa till Polen med samma upplägg och innehåll som den eleverna kommer att delta i. Dessa personer kommer att vara resurspersoner i arbetet med eleverna. Grundtanken i *Forshaga en kommun för alla* är att lära våra barn, utifrån mötet med Förintelsen, vad konsekvenserna av att avstå från att ta ställning eller att göra dåliga val kan innebära, och att denna insikt skall ge dem vägledning till att göra goda val.

Lilian Ohlsson, projektledare Forshaga kommun